

Pregled razvoja kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih naušnica prema nalazima na grobljima dubrovačkog područja

Marinković, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:357868>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

Monika Marinković

PREGLED RAZVOJA KASNOSREDNJOVJEKOVNIH I NOVOVJEKOVNIH
NAUŠNICA PREMA NALAZIMA NA GROBLJIMA DUBROVAČKOG
PODRUČJA

Mentor: doc. dr. sc. Ana Azinović Bebek

Zagreb, lipanj, 2022.

Sadržaj

Uvod	1
Povijest dubrovačkog zlatarstva	2
Što je sterlinška smjesa ?	4
O zlatarima i bratovštini	5
Dubrovački zlatari	5
Bratovština sv. Marka	7
Nakit Jadranskog područja	8
Kićenje	10
Zašto se kitilo ?	10
Tradicijski nakit i običaji nošenja nakita	11
Običaj nasljeđivanja	11
Nakit kao statusni simbol	12
Vjerovanja u čudotvornu moć plemenitih metala i dragog kamenja	12
Dubrovački nakit	12
Bogato kulturno nasljeđe dubrovačkih zlatara	12
Obilježja dubrovačkog nakita iz 17. stoljeća	14
Kako su nastale konavoske naušnice „ <i>fjočice</i> “	14
Posljednja faza dubrovačkog zlatarstva	15
Tradicionalni dubrovački nakit	16
Arheološki nalazi srednjovjekovnog nakita s područja Dubrovačke Republike	20
Sv. Mihovil u Babinu Polju na Mljetu	20
Crkva Sv. Mateja (Marčela)	22
Crkva Male Gospe	22
Izrada dubrovačkih naušnica „puca“	24
Alati i materijal za izradu naušnica	24
Izrada naušnica	27
Zaključak	34
Popis literature	36
Popis priloga	37

Uvod

U radu se donosi pregled dubrovačkog nakita kroz kasni srednji vijek i novi vijek. Obuhvaćeno je široko vremensko razdoblje od 13. pa sve do 20. stoljeća, kroz koje dobivamo uvid u povijest i razvoj dubrovačkog zlatarstva te značenje samih zlatara i zlatarskog obrta za grad i okolicu. U tome je veliku ulogu imala posrednička trgovina, kojom se stvaraju čvrste veze s onovremenim kulturnim središtima koji utječu na stilski razvoj dubrovačkog nakita.

Prvo poglavlje obuhvaća ukratko opisan povijesni razvitak dubrovačkog nakita i što je sve tom razvitku pridonijelo. Nadalje, biti će objašnjena važnost čistoće smjese od koje se radio nakit, a potom će biti riječi o zlatarima i njihovim bratovštinama koji su bili vrlo cijenjeni u Dubrovačkoj Republici te im je povjerena velika odgovornost proizvodnje novca i izrade specijalnih poklona koji su bili namijenjeni važnim ličnostima o čijoj je dobroj volji ovisila sloboda i samostalnost Republike. U sljedećem poglavlju dubrovački nakit se smješta u Jadranski tip nakita gdje se uspoređuje s ostalim pripadnicama spomenutog područja. Objašnjena će biti i duga tradicija nošenja nakita koja seže sve do prapovijesti, ali i njegova važnost pri isticanju pripadnosti nekoj vjerskoj skupini ili staležu, običajima kićenja, nasljeđivanja te različita vjerovanja u čudotvorne moći poludragog kamenja i plemenitih metala. Razvitak nakita će biti opisan iz stoljeća u stoljeće, završno s 19. kada dolazi do opadanja zlatarskog obrta zbog masovne industrijske proizvodnje. Početke slabljenja zlatarskog obrta možemo pratiti već od potresa 1667. godine kada dolazi do slabljenja ekonomske moći i siromašenja aristokracije te dolazi do pretapanja i prodaje nakita u svrhu obnove crkava i samostana što rezultira rijetkim sačuvanim primjercima nakita sa žigom majstora. U poglavlju o tradicijskom nakitu navedeni su najvažniji primjerci naušnica dubrovačkog područja i okolice; Dubrovačko primorje, Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka, otok Mljet, Konavle.

Arheološka istraživanja srednjovjekovnog nakita s područja bivše Dubrovačke Republike, otoka Mljeta, Konavala i Župe dubrovačke, su vrlo oskudna i nalazima siromašna. Više je razloga izostanku nalaza naušnica u ukopima, ali jedan od najbitnijih je njihova privatnost te tradicija nasljeđivanja koju su Dubrovčani prakticirali stoljećima.

Na samom kraju prikazana je tehnika izrade dubrovačkih tradicionalnih naušnica, dubrovačke puce, koja seže još u 18. stoljeće. Danas, na dubrovačkom području, samo se još jedna obitelj

zlatara služi tom tehnikom, obitelj Vierda. Zlatarski obrt njihove obitelji seže do 1914. godine kada je djed današnjeg meštra Matije pokrenuo obrt. Zahvaljujući gospodar Matiji Vierdi i njegovu sinu Giorgiu u radu je bilo moguće prezentirati izradu naušnica.

Povijest dubrovačkog zlatarstva

Najznačajnije središte zlatarstva u Hrvatskoj je bio Dubrovnik u kojem se zlatarsko umijeće njeguje od 13. pa sve do polovice 20. stoljeća.¹ Najveći uspon dubrovačko zlatarstvo doživljava od 14. do 16. stoljeća, kada je Dubrovačka Republika u bliskoj vezi s Venecijom.² Osim toga, već od 13. stoljeća, veoma važnu ulogu u usponu dubrovačkog zlatarstva odigrali su i rudnici srebra i zlata u Srbiji i Bosni, te bogato tržište za zlatarske proizvode u zaleđu jadranske obale.³ Početkom 16. stoljeća dolazi do zatvaranja tih rudnika zbog propasti srpske i bosanske srednjovjekovne države prouzročene provalom Osmanlija, također dolazi i do slabljenja zlatarskog tržišta u unutrašnjosti što u konačnici dovodi do postupnog opadanje zlatarskog obrta u Dubrovniku.⁴ Razdoblje 15. i 16. stoljeća vrijeme je najvećeg napretka Republike i vrhunac njezine moći. Na osnovi arhivskih i povijesnih dokumenata možemo zaključiti da je to bilo i vrijeme vrhunca zlatarskog obrta te je poznato da je većina zlatara bila porijeklom iz Dubrovnika, a njihovo umijeće je bilo na zavidnoj razini budući da su mogli zadovoljiti i vrlo visoke zahtjeve nekih europskih dvorova.⁵ U to vrijeme Dubrovnik je uključen ne samo u međunarodnu trgovinu već i u međunarodnu kulturnu razmjenu, također to je i vrijeme čvrstih veza s Venecijom, velikim centrom trgovine biserima i dragim kamenjem, ali i sa drugim talijanskim i europskim gradovima zbog čega bi u osnovi bio pogrešan svaki pokušaj promatranja povijesti dubrovačkog nakita kao nečeg zasebnog i izoliranog.⁶

¹ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 7. str.

² Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 16. str.

³ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 10. str.

⁴ *Ibid.*, 10. str.

⁵ *Ibid.*, 10. str.

⁶ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 10. str.

Utjecaj drugih europskih gradovi, odnosno internacionalizam u oblicima nakita posebno se snažno osjeća od sredine 16. stoljeća i traje dalje kroz sva stilska razdoblja.⁷ Sredinom 16. stoljeća dolazi do opadanja kvalitete u svim umjetnostima, pa tako i u zlatarskoj. Razlog tome su bile sve češće provale Osmanlija u susjedne zemlje koje dovode do ekonomsko – političke krize te već spomenuto zatvaranje rudnika u Srbiji i Bosni.⁸ Usprkos tome dubrovačko zlatarstvo ne trpi velike posljedice te tijekom 17. i 18. stoljeća. Dubrovnik zadržava titulu važnog trgovačkog središta u koje su dolazili trgovci s Levanta, sa Zapada i unutrašnjosti, te su se po svoj prilici i rukotvorine dubrovačkih zlatara prodavale izvan granica Republike.⁹ Kao i u prijašnjim stoljećima, u 17. i 18. stoljeću još se uvijek zadržava velik broj domaćih zlatara koji su u svojim radionicama zapošljavali pomoćnike iz Dubrovnika i okolice, ali i iz Bosne i Hercegovine. Kao što je već rečeno, Dubrovnik još od 15. stoljeća održava veze s Venecijom, Napuljskim Kraljevstvom¹⁰ i ostalim talijanskim gradovima, pa tako i u drugoj polovici 17. stoljeća nailazimo u Dubrovniku na izravan utjecaj venecijanskih zlatara.¹¹ To je vrijeme monopolističke vladavine venecijanskog zlatarstva na području Dalmacije, a od 1667. godine, nakon razornog potresa, i na području Dubrovačke Republike.¹² Iz svega sudeći, može se zaključiti da je talijanski jug imao iznimno važnu ulogu u razvoju dubrovačkoga zlatarstva.

17. i 18. stoljeće obilježeno je nastavkom renesanse tradicije i prekomjernog kićenja i ukrašavanja. Ta raskoš je bila prisutna u tolikoj mjeri da je Vijeće umoljenih bilo primorano izdati naredbu o ograničavanju luksuza. Prvo ograničavanje luksuza spominje se već 1235. godine kada se određuje kolika je najveća vrijednost nakita koju Dubrovkinja smije nositi prilikom udaje.¹³ Zatim, 1624. godine, izdaje se nova naredba u kojoj se izričito kaže da odraslima nije zabranjeno nositi dugmeta od čista zlata ili masivna srebra (*non filato*), ali da na

⁷Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 11. str.

⁸Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 7. str.

⁹Ibid., 7. str.

¹⁰Lupis, V. B., "Nove spoznaje o starijem dubrovačkom zlatarstvu", U: "Peristil 48/2005 (33 – 44)", Državni arhiv, Dubrovnik, 2005., 36. str.

¹¹Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 28. str.

¹²Ibid., 33. str.

¹³Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 4. str.

tim ukrasnim predmetima ne smije biti nikakve izradbe u emajlu.¹⁴ Niti katastrofalni potres 1667. godine nije značio kraj pretjeranom kićenju i ukrašavanju dubrovačkih građana i plemića te je Vijeće umoljenih 14. veljače 1671. godine ponovno primorano izdati novu naredbu o ograničavanju prekomjernog kićenja.¹⁵ Čak i stari Dundo Maroje u istoimenoj Držićevoj komediji prekora sina zbog istog razloga – sklonosti rastrošnosti i luksuzu.¹⁶ Te naredbe nam svjedoče da su dubrovački zlatari 17. i 18. stoljeća, usprkos krizama iz sredine 16. stoljeća, imali i te kako mnogo posla da bi namirili potražnju građana i plemića toga grada i okolnog pučanstva za predmete od skupog i dragocjenog materijala.¹⁷

Zlatarstvo se kao specifičan umjetnički obrt, koji je osim tehničkog znanja zahtijevao i umjetničku kreativnost i smisao za estetsko oblikovanje te se u prvom redu temeljio na ručnoj izradbi i obradi i zahtijevao veliku strpljivost i preciznost, zadržao upravo zahvaljujući tim svojim specifičnostima kroz 19. stoljeće, a ponegdje i sve do danas.¹⁸

Što je sterlinška smjesa ?

Vlada Republike sv. Vlaha je već u 13. stoljeću odredila posebnu smjesu za izradbu zlatarskih predmeta u svrhu zaštite kvalitete dragocjenih kovina te već 1277. godine naređuje svim zlatarima da ne smiju izrađivati nakit od srebra koje je lošije kvalitete od tzv. „sterlinške smjese“.¹⁹ Ta se naredba ponavlja i 1327. godine, a 1352. godine utvrđuje se da ta smjesa mora sadržavati 15 unča finog srebra i jednu unču bakra.²⁰ Svaki predmet koji je odgovarao tim propisima morao je biti označen državnim žigom koji je sadržavao glavu sv.

Slika 1 Žig Dubrovačke Republike

¹⁴ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 7. str.

¹⁵ Ibid., 7. str.

¹⁶ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 4. str.

¹⁷ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 7. str.

¹⁸ Ibid., 15. str.

¹⁹ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 8. str.

²⁰ Ibid., 8. str.

Vlaha s mitrom.²¹ Državni žig Dubrovačke Republike se nije bitno mijenjao stoljećima; najstariji poznati žig Republike potječe iz 15. stoljeća, a nalazi se na relikvijaru koji se čuva u riznici stolne crkve u Dubrovniku.²² On prikazuje glavu sv. Vlaha izvedenu u zbitim i zdepastim oblicima s niskom trokutastom mitrom na glavi.²³ Kroz naredna stoljeća prikaz sv. Vlaha postaje veći, a detalji stiliziraniji. Već u 13. stoljeću dolazi do zloupotrebe propisane količine metala koji su se dodavali zlatu i srebru iz kojih su se izrađivali predmeti i nakit.²⁴ Taj se običaj nastavio i u 17., 18. i 19. stoljeću, na koji je Republika vrlo oštro reagirala te 21. srpnja 1678. godine senat određuje kaznu od tri udarca bičem i 6 mjeseci zatvora, kao i konfiskaciju predmeta za svakoga onoga koji izrađuje predmete lošije kvalitete.²⁵ Na pridržavanja zadanih odredbi najstrože se pazilo pred samu propast Dubrovačke Republike u svrhu zaštite kvalitete dubrovačkog srebra i zlata upotrebljavanog od dubrovačkih majstora.²⁶ Žig Dubrovačke Republike, koji je garantirao čistoću zlata i srebra, upotrebljavao se i nakon pada Republike, ali u isto vrijeme dolazi i do sve većeg odstupanja od pridržavanja odredba.²⁷ U drugoj polovici 19. stoljeća Austro – Ugarska Monarhija ponovno pojačava kontrolu nad čistoćom zlata i srebra, a žig bivše Dubrovačke Republike, tj. glava sv. Vlaha s mitrom koja je garantirala čistoću smjese, upotrebljavao se na proizvodima dubrovačkih zlatara uz službeni žig Austro – Ugarske Monarhije do 1918., odnosno Kraljevine Jugoslavije do 1941. godine.²⁸

O zlatarima i bratovštini

Dubrovački zlatari

Od 15. stoljeća se sve više javljaju obitelji zlatara u kojima se zlatarski obrt prenosi sa oca na sina ili s djeda na unuka, stoga su sve češći primjeri zlatarskih obitelji koje su se ovim obrtom

²¹ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 8. str.

²² Ibid., 8. str.

²³ Ibid., 8. str.

²⁴ Ibid., 8. str.

²⁵ Ibid., 8. str.

²⁶ Ibid., 8. str.

²⁷ Ibid., 9. str.

²⁸ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 10. str.

bavile generacijama i kroz nekoliko stoljeća.²⁹ Ta tradicija se nastavila sve do 19. stoljeća pa čak i kasnije. Tijekom 14. i 15. stoljeća mnogi dubrovački zlatari rade i na području Bosne i Hercegovine odakle primaju i nove učenike.³⁰ Samim time se može zaključiti da su oni radili za tržište koje je daleko prelazilo granice Republike, da su mnogi zlatari radili po narudžbi i prilagođavali se ukusu naručilaca ili sredine u kojoj se nakit prodavao te su se na taj način razvili različiti tipovi naušnica, kao npr. srpske, bosanske i sl.³¹ Dubrovački zlatari 17., 18. i 19. stoljeća pripadali su imućnom sloju građanstva. Vrlo često posjeduju vlastite kuće u Dubrovniku ili izvan grada, odnosno na području Pila ili Ploča, zatim imanja ili posjede na Mljetu, Lopudu, Konavlima i drugdje te se također vrlo često žene kćerima zlatara, koje dobivaju bogate miraze u dukatima, ruhu, nakitu i nekretninama.³² Zlatarska ulica, prvenstveno zvana *Ruga aurificium*, je svoje ime dobila upravo po tome što su u njoj zlatari otvarali svoje prve dućane, a kasnije, u 17. i 18. stoljeću, nalazimo ih i drugdje u gradu.³³ Nakon potresa 1667. godine većina dućana je stradala te se podižu drvene barake koje su 1669. godine bile oslobođene plaćanja najma.³⁴ Kao i u prijašnjim stoljećima, u 17. i 18. stoljeću, zlatari se nisu bavili samo zlatarskim obrtom već su se bavili i drugim zanimanjima, primjerice kopnenom i morskom trgovinom.³⁵ Osim toga pripao im je i najznačajniji dio posla proizvodnje novca, od 1346. godine do ponovnog otvorenja kovnice 1674. godine, i nadalje do propasti Republike.³⁶ Državna kovnica zvala se *Zecca* te je smještena u palači Sponza koja je izgrađena 1521. godine uz Zlatarsku ulicu. Kao i pri izradi nakita, pri izradi novca se također vrlo strogo pazilo da se dubrovački zlatari pridržavaju pravila čistoće smjese srebra i zlata koju su upotrebljavali za svoje proizvode.³⁷ Samim time možemo zaključiti koliko su povjerenje Dubrovačke Republike uživali zlatari kojima je između ostalog

²⁹ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 4. str.

³⁰ Fisković, C., „*Stećci u Cavtatu i u dubrovačkoj Župi*“, U: „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 13 No. 1 (147-175), Split, Književni krug Split, Konzervatorski odjel u Splitu, 1961., 158. str.

³¹ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 4. str.

³² Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 11. str.

³³ Ibid., 14. str.

³⁴ Ibid., 14. str.

³⁵ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 11. str.

³⁶ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 16. str.

³⁷ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 18. str.

povjerena i vrlo odgovorna dužnost, odnosno kontrola nad čistoćom zlata i srebra.³⁸ Osim toga, Republika je zlatarima povjeravala i druge važne poslove, primjerice izradu specijalnih poklona koje je Republika poklanjala raznim stranim vladarima, velikodostojnicima ili ličnostima o čijoj je dobroj volji i milosti ovisila sloboda i samostalnost Republike.³⁹ Kao što je već spomenuto, 17. i 18. stoljeće je bilo vrijeme ekonomskih i političkih poteškoća, ali usprkos tome dubrovačko zlatarstvo ne stagnira niti se broj zlatara smanjuje. 18. stoljeće je svugdje, pa tako i u Dubrovniku, bilo obilježeno velikom željom za sjajem, raskoši i kićenjem te dolazi do sve veće potražnje rukotvorina od zlata i srebra, a samim time pogoduje procvatu dubrovačkog zlatarstva.⁴⁰ Dubrovački zlatari 17., 18. i 19. stoljeća uglavnom izrađuju sitnije predmete, odnosno nakit i razne ukrase te profano srebro koje se lako otuđivalo, gubilo, preprodavalo ili talilo te je upravo iz tog razloga sačuvan malen broj signiranih predmeta po kojima možemo ustanoviti majstore koji su djelovali u tome gradu tijekom spomenutih stoljeća.⁴¹ Posljedice propasti Dubrovačke Republike početkom 19. stoljeća reflektiraju se na svim poljima političkog, socijalnog, privrednog i kulturnog života.⁴² Usprkos tragediji koja je zadesila grad, još uvijek su živi i vitalni razni obrti pa tako i zlatarski. Upravo zahvaljujući već spomenutom nasljeđivanju zlatarskog znanja u Dubrovniku se obrt sačuvao i u 20. stoljeću te se kroz sve to vrijeme još uvijek upotrebljava žig bivše Dubrovačke Republike, odnosno glava sv. Vlaha s mitrom.⁴³

Bratovština sv. Marka

U Dubrovniku se već veoma rano javljaju obrtne korporacije kojima su svrha i cilj bili uređivanje, usavršavanje i zaštita obrta.⁴⁴ U travnju 1306. godine osnovana je bratovština zlatara pod zaštitom sv. Marka, kada su propisana pravila, statut i matrikula koji se uglavnom nisu mijenjali do 18. stoljeća.⁴⁵ Pročelnik, odnosno *gastaldo*, se izabirao na godinu dana i on je upravljao bratovštinom i njezinom imovinom, dok su bratimi, odnosno *fratelli*, bili obavezni pomagati jedan drugome, ali i siromašnima i bolesnima iz imovine bratovštine ili skupljanjem

³⁸ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 18. str.

³⁹ Ibid., 18. str.

⁴⁰ Ibid., 22. str.

⁴¹ Ibid., 8. str.

⁴² Ibid., 25. str.

⁴³ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 34. str.

⁴⁴ Ibid., 13. str.

⁴⁵ Ibid., 13. str.

Nakit jadranskog područja je vrlo vjerojatno nastao na podlozi antičke i ranosrednjovjekovne izrade finog nakita od kovina, na koju se, između ostalog, oslanjao i starohrvatski nakit u zaleđu primorskih gradova.⁵⁴ Ovaj tip nakita odiše decentnom raskoši upravo zahvaljujući profinjenim i suptilno dizajniranim uresima izvedenim u skupocjenim materijalima, najčešće u zlatu i srebru.⁵⁵ Nosilo se manje nakita nego u panonskom i dinarskom području, ali je rađen sa više obrtničko - umjetničke vještine te je najzastupljeniji bio zlatni nakit uz uporabu, često pozlaćenog, srebra i bronce.⁵⁶ Zastupljene su bile tehnika filigrana i granulacije te lijevanje, a s obzirom na upotrebu tehnike razlikovao se i način ukrašavanja; predmeti izvedeni tehnikom filigrana i granulacije najčešće su okićeni biserima, koraljima ili sedefom, a oni u tehnici lijevanja biserima, dragim i poludragim kamenjem, ili ukrasom izvedenim cizeliranjem i emajlom.⁵⁷ Jadranski narodni nakitni inventar je u vrlo rijetkim slučajevima produkt kućne proizvodnje, uglavnom su predmeti rađeni u domaćim radionicama gradskih centara duž Jadranske obale – Rijeci, Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku.⁵⁸ Takav nakit nije više anonimni rad već nosi oznaku majstora zlatara, odnosno njegove inicijale na unutrašnjosti predmeta. Često bi majstori koristili svoju umjetničku slobodu te se na taj način udaljili od određene šablone zadane vrste i tipa zbog čega dolazi do teže identifikacije pučkih atributa ovoga nakita.⁵⁹ No, ispod spomenute stilske raznolikosti, kriju se ustaljene norme i tradicijsko baštinjenje vrste i oblika nakitnih predmeta, prenošenih s koljena na koljeno, isto kao i na drugim hrvatskim prostorima.⁶⁰

Odličan primjer gore navedenog je veliki broj naušnica različitog oblika, od jednostavnih sitnih karičica do krupnih primjeraka složenih u raskošne cvjetne motive. Majstori u svojoj umjetničkoj slobodi svejedno privrženi određenom obliku razvijaju mnoge lokalne varijante s lokalnim nazivima naušnica. Tako imamo naušnice zvane „*fjočice*“ karakteristične za dubrovačko područje u obliku dekorativnog čvora filigranske izrade, „*rećine na kaštilac*“ i one „*na tri botuna*“ rađene filigranom, gustim granulama i sitnim biserima na osnovnoj osi karičice

⁵⁴ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 145., str.

⁵⁵ Vrtovec, I., *Narodni nakit Hrvatske*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske/Kršćanska sadašnjost, 1985., 15. str.

⁵⁶ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 145. str.

⁵⁷ Ibid., 145. str.

⁵⁸ Ibid., 145. str.

⁵⁹ Ibid., 145. str.

⁶⁰ Ibid., 145. str.

karakteristične za Split te naušnice „*na pirulu*“ s otoka Paga i *rećini* s otoka Zlarina.⁶¹ Poblížom analizom navedenih tipova vidljive su sličnosti između različitih lokalnih varijanti, odnosno ranije spomenute ustaljene norme vrste i oblika nakita koja se ne mijenja s promjenom stila. Isto tako, kada govorimo o ogrlicama, na području južne Dalmacije su se najduže održale ogrlice pod nazivom „*peružini*“; ogrlice s krupnim filigranskim zlatnim zrnjem nanizanim na deblju nit konca.⁶² Taj tip nakita seže daleko u povijest a primjer toga nalazimo u starohrvatskoj nekropoli u Trilju gdje je datiran u 8. stoljeće.⁶³

Kićenje

Zašto se kitilo ?

Upravo je kićenje jedno od najstarijih ljudskih aktivnosti jer se na taj način jedinka izdvaja iz opće grupe i ističe se od ostalih, pa bi se moglo reći da je to jedna od urođenih potreba.⁶⁴ Tu potrebu izazivanja pozornosti nalazimo i kod životinja i ljudi. Njome se čovjek štitio od zlih sila i izazivao one dobre, iskazivao otklon ili priklanjanje određenoj etničkoj, vjerskoj, dobnoj ili društvenoj grupi te određivao uloga u društvu; kralj, svećenik, nevjesta, ratnik i sl.⁶⁵ Upravo iz tih razloga kićenje ne zamire s tehničkim, tehnološkim i društvenim razvojem, već se samo dodaju ili mijenjaju materijali i načini izrade te slažu i isprepleću značenja.⁶⁶ Nepodložan propadanju, prenosiv s koljena na koljeno, s mjesta na mjesto, nakit postaje značajan materijalni prilog prepoznavanja i razvoja pojedinih kulturnih entiteta.⁶⁷ Nakit je oduvijek karakterizirala njegova individualna funkcija i šarm privatnosti što ga razlikuje od ostalih vrsta umjetničkog obrta.⁶⁸ Posebnost nakita je ta što se oduvijek kupovao ili poklanjao s nekom osobnom ili intimnom namjenom, čuvao se na skrovitim mjestima i u tajnim pretincima te se u pravilu nerado

⁶¹ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 145. str.

⁶² Ibid., 146. str.

⁶³ Ibid., 146. str.

⁶⁴ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 135. str.

⁶⁵ Ibid., 135. str.

⁶⁶ Ibid., 135. str.

⁶⁷ Ibid., 135. str.

⁶⁸ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 6. str.

pokazuje.⁶⁹ Najčešće se nosio u posebnim prilikama, odnosno prilikom rođenja, ženidbi, udaja i za vrijeme različitih svečanosti. Takav odnos prema nakitu se nije promijenio ni do danas.

Tradicijski nakit i običaji nošenja nakita

Još jedna posebnost narodnog nakita kojom se ono ističe su nepisana pravila nošenja nakita usuglašena na čitavom hrvatskom prostoru koja su očuvana u kulturi sve do danas.⁷⁰ Prvo pravilo je da se žene kite više nego muškarci pa je iz tog razloga ženski nakit bogatiji i raznovrsniji od muškoga.⁷¹ Sljedeće pravilo odnosi se na količinu nakita koji se nosi. Naime, obilje i pojedine vrste nakita određuju i ističu dob, odnosno status žene u obitelji i društvu.⁷² Kićenje je najintenzivnije u djevojaštvu, a posebice u vrijeme trajanja zaruka; to je vrijeme kada djevojke koriste sve važne društvene događaje kako bi pokazale zaručnički nakit upotpunjen svilenim vrpčama kordunima za strukom, kojima se pokazivao status obećane i zauzete djevojke.⁷³ Vrhunac kićenja predstavlja dan vjenčanja kada se mlada kiti nakitom koji je dobila od oca i zaručnika, a najvažniji komad nakita je svadbena oglavlje koje se sastojalo od vijenca i svilenih vrpca te pozlaćenih ukosnica mačica koje su se upletale u pletenice.⁷⁴ Nakon udaje žene postupno smanjuju količinu nakite kojeg nose, tada se kite obično samo u posebnim i svečanima prigodama, dok u trećoj životnoj dobi žene nose one najjednostavnije oblike manjih naušnica i vjenčano prstenje.⁷⁵

Običaj nasljeđivanja

Nakit je običajnim pravom neosporna, ali i rijetka javna imovina žene te jedino ona ima pravo raspolaganja istim. Uvriježeno je da ga majka dijeli prvo svojim kćerima, pa potom nevjestama, nećakinjama i drugim ženskim osobama.⁷⁶ Kao što je već rečeno, nakit nosi veliku vrijednost, pa

⁶⁹ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 6. str.

⁷⁰ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 136. str.

⁷¹ Ibid., 136. str.

⁷² Ibid., 136. str.

⁷³ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 28. str.

⁷⁴ Ibid., 29. str.

⁷⁵ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 31. str.

⁷⁶ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 137. str.

se tako naslijeđeni nakit pomno čuvao i nosio samo u posebnim, odnosno svečanim i blagdanskim prigodama kada se njim pokazivala moć i ugled obitelji.⁷⁷

Nakit kao statusni simbol

Upravo zato što se nasljeđuje po ženskoj liniji nakit u patrijarhalnoj pučkoj zajednici nije obiteljska vrijednosti i blago, on je zapravo simbol isticanja obiteljskog preobilja moćne i ugledne kuće.⁷⁸ Iz navedenih razloga prodaja nakita je javni i sramotni čin propasti obitelji vlasnice nakita.⁷⁹ Prodaja nakita opravdava se samo u slučajevima velike obiteljske tragedije, kao npr. smrti ili bolesti, ili pri velikim oskudicama i gladi, ali samo onda kada ukućani ne snose odgovornost takvoga položaja svoje obitelji.⁸⁰

Vjerovanja u čudotvornu moć plemenitih metala i dragog kamenja

Još jedno od vjerovanja koje seže još u kasni srednji vijek jest da nakit sadrži mnoge „vrline“ uključujući moć da zaštiti njegove nosioce, da poboljša njihovo zdravlje, te da čak pojača njihovu mentalnu moć.⁸¹ Smatralo se da dijamant štiti od neprijatelja i divljih životinja, ametist od pijanstva, a smaragd da čini čovjeka razumnijim i da pojačava njegovo pamćenje, dok je prstenje služilo kao znak ljubavi, zaruka ili vjernosti.⁸²

Dubrovački nakit

Bogato kulturno nasljeđe dubrovačkih zlatara

Za već spomenuti izostanak veće količine radova dubrovačkih zlatara 17. stoljeća po kojima možemo pretpostaviti kako su izgledale zlatarske i srebrnarske rukotvorine odgovor možemo potražiti u konkretnoj povijesti Dubrovnika. U teškim vremenima Dubrovnika, osobito nakon potresa 1667. godine, dolazi do pretapanja i prodaje srebrnih predmeta s oltara u Franjevačkom i

⁷⁷ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 26. str.

⁷⁸ Ivančić, S., *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, Split, Etnografski muzej Split, 1999., 137. str.

⁷⁹ Ibid., 137. str.

⁸⁰ Ibid., 137. str.

⁸¹ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 11. str.

⁸² Ibid., 11. str.

Dominikanskom samostanu u svrhu obnove crkava i samostana.⁸³ Također, u prvoj polovici 19. stoljeća dolazi do slabljenja ekonomske moći i naglog siromašenja dubrovačke aristokracije što dovodi do prodaje najvrjednijih primjeraka.⁸⁴ Još jedan razlog prorjeđivanja starog nakita je i njegova krhkost i lomnost iz razloga što su metalni dijelovi bili vrlo često aplicirani na tekstilnim podlogama ili povezanim nitima koje su s vremenom propadale.⁸⁵ Napokon, važan razlog je i njegova privatnost.

Dubrovački zlatari izrađivali su srebrno posuđe, srebrni pribor za jelo, srebrne zdjele, plitice, posude, pladnjeve, vrčeve, bokale, srebrne vaze za cvijeće, kutije, medalje, krunice, ukrasnu dugmad od srebra i zlata te su također ukrašavali i drške i toke za bodeže, stilete, sablje i mačeve.⁸⁶ Ipak, većinu njihovih proizvoda činio je nakit. U inventarima ostavština osobito se mnogo spominju naušnice različitih oblika, obično izrađene od zlata i vrlo često ukrašene biserjem i dragim kamenjem.⁸⁷ Nakit izrađivan tijekom prve polovice 17. stoljeća održavao je duh renesanse što nam dokazuje opis naušnica ukrašenih emajlom kao i opis nakita izrađenog od srebrnog i zlatnog filigrana.⁸⁸ Tehnika filigrana se zadržala sve do danas, a srebrni i zlatni nakit izrađen tom tehnikom je sačuvan u velikom i raskošnom bogatstvu i ljepoti ukrasa i postaje sastavni dio nošnje toga kraja (Konavle, Župa, Primorje, Mljet, Pelješac).⁸⁹ Jednu od glavnih karakteristika dubrovačkog zlatarstva predstavljalo je i tradicionalističko oblikovanje i ukrašavanje predmeta i zadržavanje starih oblika pri izrađivanju predmeta, a naročito se to zbiva pri izradbi nakita.⁹⁰ Gledajući unatrag kroz prizmu 19. stoljeća razlikuju se dvije linije kontinuiteta tj. dva osnovna pravca u tipologiji dubrovačkog pučkog nakita; na jednom susrećemo tradicionalne, slavensko – bizantske tipove; a na drugom proširenja i obogaćenja toga

⁸³ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 6. str.

⁸⁴ Ibid., 6. str.

⁸⁵ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 6. str.

⁸⁶ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 7. str.

⁸⁷ Ibid., 26. str.

⁸⁸ Lentić, I., *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Sr Hrvatske, 1984., 26. str.

⁸⁹ Ibid., 33. str.

⁹⁰ Ibid., 32. str.

pučkog nakita porijeklom iz dvorskih stilova i visokog umjetničkog obrta baroknog i klasicističkog vremena.⁹¹

Obilježja dubrovačkog nakita iz 17. stoljeća

Nakit 17. stoljeća karakterizira težnja internacionalizacije istog. Barok odlikuje lakoća i veća prozračnost oblika čemu je pridonijela nova tehnika brušenja dragog kamenja; različiti načini rezanja omogućili su povećanje broja faseta na kamenu što je povećalo njegov sjaj.⁹² Na nakit 17. stoljeća znatno je utjecala moda odijevanja. Naime, početkom 17. stoljeća

Slika 3 Barokne girandole

popularne su čipke koje nisu ostavljale mjesta oko vrata za nakit, ali poslije 1630. godine čipke izlaze iz mode što dovodi do sve veće popularnosti bisera.⁹³ Sredinu 17. stoljeća karakterizira upotreba emajla, ali nažalost na dubrovačkom području su sačuvani malobrojni primjerci nakita ukrašenog istim.⁹⁴ Najreprezentativniji primjerak iz riznice katedrale čini par naušnica s crnim i bijelim emajlom i krupnim biserima, koje su tu vjerojatno dospjele kao zavjetni dar nakon potresa.⁹⁵ Barokne „girandole“, naušnice s emajlom i biserima koje su kao tip nastale prije 1667. godine, postati će dio dubrovačke narodne nošnje, posebno u Župi Dubrovačkoj, sve do početka 20. stoljeća.⁹⁶

Kako su nastale konavoske naušnice „fjovice“

18. stoljeće je obilježeno dragim kamenom kao najvažnijim elementom u nakitu, a dijamant kao najdragocjenijim.⁹⁷ Kroz 18. stoljeće izrada fasunga se znatno mijenjala, pa se tako sredinom stoljeća fasunzi počinju izvoditi u obliku cvijeća ili lišća u kojem je svaki element ili latica bio ispunjen dragim kamenom.⁹⁸ Jedan od standardnih oblika nakita u 18. stoljeću je predstavljao broš u obliku vezane vrpce (fjoke), s jednim ili tri privjeska koji se zadržao u pučkoj tradiciji

⁹¹ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 8. str.

⁹² Ibid., 14. str.

⁹³ Ibid., 14. str.

⁹⁴ Ibid., 15. str.

⁹⁵ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 15. str.

⁹⁶ Ibid., 15. str.

⁹⁷ Ibid., 16. str.

⁹⁸ Ibid., 16. str.

Dubrovnik sve do 20. stoljeća, u obliku svečane naušnice zvane „fjočica“.⁹⁹ Osnovna karakteristika ovog tipa nakita je prozračnost koja se postizala međusobnim povezivanjem okvira za kamenje što je postignuto filigranskom tehnikom, kao i naušnica *fjočica*, koja je imala oblik vezane vrpce sa po tri kapljasta privjeska.¹⁰⁰ *Fjočice* su se upotrebljavale gotovo isključivo prilikom vjenčanja, svaka kuća je imala po jedan ili dva para takvih naušnica koje su se u posebnim prigodama posuđivale, a najluksuznija varijanta ovih naušnica ima tri grozdolika privjeska izvedena od sitnih bisera.¹⁰¹

Slika 4 Fjočice

Posljednja faza dubrovačkog zlatarstva

Devetnaesto stoljeće predstavlja posljednje razdoblje kontinuiteta starih oblika i posljednju fazu u njihovu razvoju.¹⁰² Ono donosi vlastite novosti i promjene u tipologiji i oblicima nakita, u materijalima i tehnikama njihove obrade.¹⁰³ To je razdoblje propasti i siromašenja Dubrovačke Republike, pa tako i aristokracije i društva sveukupno što se na kraju odrazilo i na oblike i kvalitetu nakita. Dolazi do nestajanja čvrstih podjela između aristokratskog, građanskog i seoskog, odnosno pučkog elementa, pri čemu pučki element diktira promjene.¹⁰⁴ Najizrazitije obilježje nakita 19. stoljeća je masovna potražnja, ali skromniji zahtjevi za kvalitetom materijala i njegove obrade za razliku od potražnje visokokvalitetnih materijala prijašnjih stoljeća.¹⁰⁵ Te

⁹⁹ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 16. str.

¹⁰⁰ Ibid., 17. str.

¹⁰¹ Ibid., 17. str.

¹⁰² Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 7. str.

¹⁰³ Ibid., 8. str.

¹⁰⁴ Ibid., 8. str.

¹⁰⁵ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 8. str.

promjene su vrlo vjerojatno započele znatno prije propasti Republike, ali njenom su se propašću i naglim propadanjem aristokracije u 1. polovici 19. stoljeća još ubrzale.¹⁰⁶ Novi stil 19. stoljeća koji dolazi do Dubrovnika s Napoleonovom vojskom je ampir.¹⁰⁷ Ampir objedinjuje smisao za antiku, modu klasicizma i brojne inovacije nastale u samom tom vremenu.¹⁰⁸ U ovo vrijeme upotreba poludragog kamena se sve više širi te ponovno dolazi do promjene u izradi fasunga, on se proširuje i postaje teži, a u izgledu dekorativniji.¹⁰⁹ Ovo je stoljeće kada zlatarstvo gubi svoju posebnost, ručni rad, te je u mnogim primjerima nakit bio štančan strojevima.¹¹⁰

Tradicionalni dubrovački nakit

Tradicionalni nakit od plemenitih metala, bisera, koralja, dragog i poludragog kamenja ili obojenog stakla bio je neizostavan dio svečane tradicionalne nošnje Župe i Rijeke dubrovačke te Dubrovačkog primorja.¹¹¹ Od sredine 19. i do prve polovice 20. stoljeća dubrovačke zlatarske radionice bile su isključivo orijentirane na izradbu tradicionalnog nakita za potrebe sve bogatijeg područja dubrovačke okolice.¹¹² Svaka mikrolokacija dubrovačke okolice ima svoj određeni tip nakita, koji je isključivo načinjen od zlata i najvećim dijelom u tehnikama filigrana i granulacije.¹¹³ Najljepši primjerci tog nakita djelo su dubrovačkih zlatara i dio su stalnog postava Etnografskog muzeja. Osnovna podjela tradicionalnog nakita je na ženski i muški nakit, a potom prema mjestu njegovog nošenja na nakit za kosu i oglavlje, nakit za uši, nakit za vrat, nakit za prsa, nakit za pojas i nakit za ruke.¹¹⁴ Većina nakita ima karakteristike jadranskog kulturnog kruga, dok samo neki primjerci imaju obilježja i dinarskog kulturnog kruga. Najvažnije obilježje nakita jadranskog kulturnog kruga jest to da je izrađen od zlata ili srebra, uglavnom u dvije

¹⁰⁶ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 8. str.

¹⁰⁷ Ibid., 17.str.

¹⁰⁸ Ibid., 17. str.

¹⁰⁹ Ibid., 17. str.

¹¹⁰ Ibid., 17. str.

¹¹¹ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 20. str.

¹¹² Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 20. str.

¹¹³ Ibid., 20. str.

¹¹⁴ Ibid., 12. str.

zlatarske tehnike, tehnicu filigrana i granulacije i u tehnicu lijevanja.¹¹⁵ Postupnim napuštanjem tradicionalnog odijevanja započela je stagnacija i odumiranje dubrovačkog zlatarstva. Danas u Dubrovniku djeluje posljednji zlatar koji je nastavio obrt svojih predaka – Matija Vierda (1951.) čija se radionica nalazi na Stradunu.

Zlatni nakit se najčešće kupovao tijekom pripremanja miraza ili za darivanje prilikom zaruka. Bogatije seosko stanovništvo uglavnom je kupovalo dosta nakita, pa je tako u tim obiteljima bilo i do 14 komada različitih prstenja, za razliku od siromašnijeg stanovništva, koje je te običaje poštivalo u skladu s financijskim mogućnostima.¹¹⁶

Nakit za uši čini sedam kompleta različitih oblika zlatnih naušnica kojima su se kitile žene od djevojaštva do starije životne dobi.¹¹⁷ Naušnice s jednom šupljom kuglicom; u selima Dubrovačkog primorja nazivaju ih *žičice* – djevojčice bi pri krštenju od svojih roditelja ili kumova dobivale male *žičice* jednostavnog oblika bez šuplje kugle.¹¹⁸ Raskošne, barokne grozdolike naušnice – *vrećini*, *orećini*

ukrašeni su florealnim viticama ispunjenim emajlom, na kojima je ovješeno sedam velikih, srednje velikih, sitnih bisera nepravilnog oblika – mladenke su ih nosile na dan vjenčanja (nevjestini *vrećini*).¹¹⁹ Dvodijelne naušnice s dužim donjim dijelom kapljastog oblika, najčešće od brušenog i fasetiranog koralja - vrh koraljnog privjeska može biti ukrašen cvjetnom grančicom od zlata, npr. ružicom s dva lista, a na donjem dijelu visi zlatna kuglica.¹²⁰

Slika 6 Orećini, nevjestini vrećini

Slika 5 "Listače" ili "vrećini su tri lista duhana"

¹¹⁵ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 12. str.

¹¹⁶ Ibid., 26. str.

¹¹⁷ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 36. str.

¹¹⁸ Ibid., 36. str.

¹¹⁹ Ibid., 36. str.

¹²⁰ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 37. str.

Drugi oblik dvodijelnih naušnica su one s izduženim privjeskom, kojega čine tri zlatna lista duhana i dvije poligonalne kuglice – *listače* ili *vrećini su tri lista duhana*.¹²¹

Slika 7 "Šljivice", "pedini" ili "na list od masline"

Treći oblik duguljastih naušnica u obliku izduljenog ovala s alkicom na dnu o koju je ovješena loptasti privjesak se zove *šljivice*, *pedini* ili *na list od masline*.¹²² Od sredine 19. stoljeća javlja se novi oblik naušnica, jednodijelne naušnice oblikovane poput cvjetne glavice.¹²³ U sredini im je umetnuto drago kamenje, najčešće crveno ili zeleno, katkad i prozirno, a naokolo su ukrašene jednim ili dvama vjenčićima sitnog bisera – *perlinima*.¹²⁴

Najpoznatiji ukras ženske svečane i blagdanske narodne nošnje je zlatna ogrlica – *kolarin* s privjescima u obliku križa ili srca.¹²⁵ Ogrlica je izvedena od tankog zlatnog lima s filigranskim nitima ili samo od filigranske žice koji su međusobno spajani na različite načine; s nizovima sitnijeg i krupnijeg bisera, koralja ili jednostavno nanizani na svilenu traku, a potkraj 19. stoljeća spajani sa zlatnim karičicama.¹²⁶

Slika 8 Zlatna ogrlica ("kolarin") s privjeskom križa

¹²¹ Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 37. str.

¹²² Ibid., 37. str.

¹²³ Ibid., 38. str.

¹²⁴ Ibid., 38. str.

¹²⁵ Ibid., 38. str.

¹²⁶ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 20. str.

Dugu tradiciju nosi i nekoliko tipova naušnica koje su se nosile u dubrovačkim selima. Jedan od najljepših primjera slavensko – bizantskog tipa je polumjesečasta konavoska *verižica* izvedena od filigranske žice s privjeskom s dva sitna bisera za koju imamo dokaza o kontinuitetu, otkrivena je u donjim slojevima dubrovačke katedrale te datira u 11. stoljeće.¹²⁷

Slika 9 Verižica

Zatim, treba spomenuti i *rećine nas bočicu* ili *žičice* s jednom šupljom kuglicom, koje podsjećaju na starohrvatske i, općenitije, slavenske naušnice s jednom jagodom te na kraju i naušnice s Mljeta zvane *gradaši* sačinjene od trostrukih, različito oblikovanih alkica i poligonalnom šupljom kuglicom.¹²⁸

Slika 11 Žičice

Slika 10 Gradaši

¹²⁷ Gagro, K., *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Dubrovnik, Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu, Dubrovački muzeji, 1987., 20. str.

¹²⁸ *Ibid.*, 20. str.

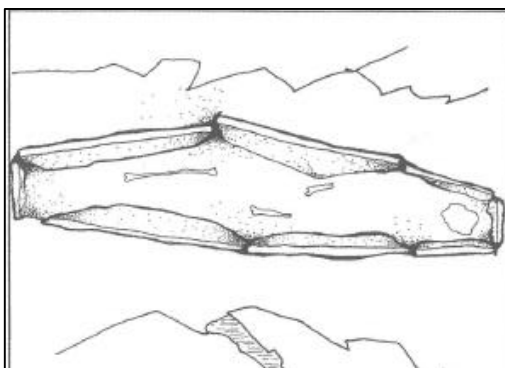
Arheološki nalazi srednjovjekovnog nakita s područja Dubrovačke Republike

Sv. Mihovil u Babinu Polju na Mljetu

1986. godine započinje istraživanje crkvice na otoku Mljetu. Crkva se nalazi nedaleko od Sutmiholjske uvale, odnosno sjeverozapadno od naselja Babino polje. Istraživanjem crkve sv. Mihovila (Mihovio, Mihajlo), otvoreno je 5 sondi te je tom prilikom pronađeno 6 grobova i manja količina nakita – jedna naušnica s jednom jagodom i dvije karičice u dva groba.¹²⁹ U sondi 1 (prostor uz južni zid trijema) su pronađena 4 groba, grob 1 se nalazio poviše groba 5, a grob 2 poviše groba 6.¹³⁰ Kada govorimo o samoj crkvi, tu je riječ o jednostavnoj jednobrodnoj građevini dužine 5,18 m i širine 4 m s pravokutnom nepravilnom apsidom izvana i iznutra, neraščlanjene vanjštine i unutrašnjosti, s otklonom od 60 stupnjeva u odnosu na sjever, što je uobičajena orijentacija crkava južnodalmatinskog područja (sjeverozapad – jugoistok).¹³¹ U grobu 5 (dužina 1,30 m, širina 0,31 m, dubina 0,22 m), su otkriveni ulomak lubanje i kosti noge, te tanka brončana karičica.¹³²

Slika 13 Grob 5

Slika 12 Grob 5

¹²⁹ Menalo, R., "Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja", U zborniku radova: "Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština", Split, 2010., 230. str.

¹³⁰ Ibid., 235. str.

¹³¹ Ibid., 231. str.

¹³² Ibid., 244. str.

U grobu 6 (dužina 1,92 m, širina 0,20 – 0,30 m, dubina 0,22 m), otkriven je dvojni ukop, nađeni su ostaci dvaju lubanja, manji broj kostiju te naušnica s jednom jagodom i deblja karika.¹³³

Slika 14 Grob 6

Slika 15 Grob 6

Karičica pronađena u grobu 5 bila je brončana napravljena od tanke žice s petljom (2,2 x 1,4 cm, debljine 0,1 cm).¹³⁴ Karika iz groba 6 također brončana, napravljena je od deblje žice s krajevima koji se lagano preklapaju (promjer 2,6 x 2,7 cm, debljina 0,2 cm).¹³⁵ Brončana naušnica iz groba 6 je jednostavna naušnica s jednom glatkom jagodom bez naglašenog spoja od koje je ostala jedna djelomično sačuvana polutka, a na jednom je kraju petlja u koju ulazi drugi kraj (promjer 3,8 x 3,9 cm, debljina 0,2 cm, promjer polutke 1,4 cm).¹³⁶ Ove naušnice se datiraju u posljednje desetljeće 11. i prvo desetljeće 12. stoljeća, a najbliže su nađene u Mogorjelu, Mostaru, pa čak i u Biskupiji Lopuška glavica te u Kninu.¹³⁷

Slika 17 Karičica iz groba 5

Slika 16 Karika i jednojagodna naušnica iz groba 6

¹³³ Menalo, R., "Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja", U zborniku radova: "Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština", Split, 2010., 244. str.

¹³⁴ Ibid., 244. str.

¹³⁵ Ibid., 244. str.

¹³⁶ Ibid., 244. str.

¹³⁷ Ibid., 248. str.

Crkva Sv. Mateja (Marčela)

U okolici Dubrovnika u naselju Čibača nalazi se crkva sv. Mateja koju znanstvenici datiraju u predromaničko razdoblje, a zbog svog romaničkog portala se pretpostavlja da je u tom razdoblju bila obnovljena.¹³⁸ U sklopu istraživanja crkve sv. Mateja pronađen je par pozlaćenih lunulastih naušnica rađenih tehnikom imitacije filigrana i granulacije, vjerojatno izrađene u jednoj od dubrovačkih radionica.¹³⁹ Naušnice datiraju u vrijeme 12./13. stoljeća, a o njima znamo samo da potječu s područja Župe, a kako se na ovoj crkvi nalazi navedeni romanički portal, nije isključeno da su se nalazile kao prilog u jednom od grobova uz tu crkvu.¹⁴⁰

Slika 18 Lunulaste naušnice

Crkva Male Gospe

U naselju Dunave se nalaze ostaci srednjovjekovne kapelice Male Gospe. Kapelica je porušena 1885. godine kada je uništen i dio srednjovjekovne nekropole sa stećcima, a u isto vrijeme podignuta je nova crkva orijentacije J – S također posvećena Maloj Gospi (sv. Marija Rođenja), koja je tijekom vremena pretrpjela više obnova.¹⁴¹ Okolo crkve se nalazila veća nekropola monolitnih kamenih nadgrobnjaka stećaka, čijim je podizanjem utvrđeno postojanje grobnica od kojih je svaka sa svoje sjeverne strane određena kamenom živcem, odnosno stijenom.¹⁴² Pretpostavlja se da, s obzirom na posebni položaj grobnica u okviru nekropole te njihovu monumentalnu izradbu, su to obiteljske grobnice feudalaca koje su između ostalog vjerojatno bile upotrijebljene i kao kosturnice prilikom progona.¹⁴³ Istražena je jedino grobnica 1, koja je

¹³⁸ Žeravica, Z., *Arheološka baština Župe dubrovačke*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2007., 25. str.

¹³⁹ Ibid., 25. str.

¹⁴⁰ Ibid., 25. str.

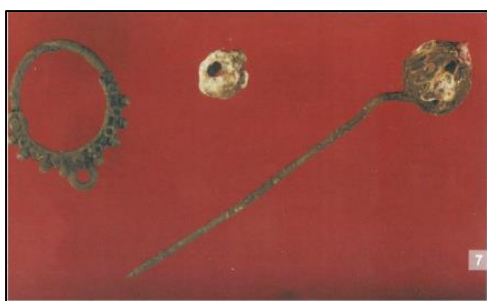
¹⁴¹ Žeravica, Z., “*Arheološka iskopavanja srednjovjekovnih nekropola u Konavlima tijekom 1997. i 1999. godine*”, U: “*Zbornik dubrovačkih muzeja*”, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2004., 297. str.

¹⁴² Ibid., 297. str.

¹⁴³ Ibid., 297. str.

također bila prekrivena monolitom te je sa svoje sjeverne strane bila određena kamenom živcem, dok su ostale strane građene od kamenih nadgrobnjaka u sekundarnoj upotrebi.¹⁴⁴

Unutar grobnice je pronađeno dvadesetak dobro očuvanih lubanja, a što se tiče grobnih priloga, na različitim nivoima, pronađeno je 16 metalnih igala s ostacima pozlate i glavicama od muranskog stakla, ukrašenih valovnicama žute ili crvenkaste boje i umetkom staklene paste koje su bile sastavni dio uresa hondelja, odnosno ukrasa za glavu, kao dijela konavoske nošnje.¹⁴⁵ U grobu je bilo još i 9 brončanih igala s tordiranim glavicama i ostacima pozlate za koje analogije nalazimo kod Gacka u Hercegovini, a smatra se da su upravo Konavle područje njihova podrijetla, zatim brončani prsten, ulomak željeznog nožića te nekoliko zrna ogrlice od staklene paste različitih boja i veličina.¹⁴⁶ U grobu je pronađena i srebrna, pozlačena muška naušnica te fragment još jedne takve; lijevane i ukrašene granulama, na dnu su imale alkicu na koju se vjerojatno vješao privjesak.¹⁴⁷ Naušnica je atribuirana kao muška jer su takve naušnice sve do početka 20. stoljeća nosili muškarci u Konavlima. U pravilu se nosila po jedna naušnica. Takve naušnice se razlikuju od identičnih ženskih samo po dimenziji; muške su znatno manje (visina: 2.7 cm, promjer: 2 cm). Naušnica, zajedno s iglama s murano glavicama datira u 18. stoljeće, dok igle s tordiranim glavicama svrstavamo u drugu polovicu 16. stoljeća.

Slika 19 Prilozi iz grobnice 1 - muška naušnica, brončana igla, zrno ogrlice

Slika 20 Prilog iz grobnice 1 - metalna igla

¹⁴⁴ Kovačić, L., i Žeravica, Z., *KONAVLE Srednjovjekovna groblja*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2002., 29. str.

¹⁴⁵ Kovačić, L., i Žeravica, Z., *KONAVLE Srednjovjekovna groblja*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2002., 29. str.

¹⁴⁶ Ibid., 29. str.

¹⁴⁷ Žeravica, Z., “*Arheološka iskopavanja srednjovjekovnih nekropola u Konavlima tijekom 1997. i 1999. godine*”, U: “*Zbornik dubrovačkih muzeja*”, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2004., 297. str.

Izrada dubrovačkih naušnica „puca“

Alati i materijal za izradu naušnica

Slika 21 Alati za oblikovanje baze (1. škariće za rezanje žice, 2. pinceta, 3. skalica - uz pomoć nje se mjere jednake dužine latica, 4. paralelna kliješta, 5. i 6. srebrna žica

Slika 22 Sprava za izradu srebrnih žica

Slika 24 Srebrna spljoštena žica, služi za oblikovanje baze

Slika 23 Dvije prepletene, spljoštene srebrne žice, služi za oblikovanje punjenja

Slika 27 Plamenik

Slika 26 Puhalica

Slika 25 Kamena posudica

Alati prikazani na slici 25, 26 i 27 su ključni pri letanju. Na prvoj slici su prikazana dva plamenika, lijevi je današnji, moderniji plamenik koji radi na plin, dok se desni plamenik koristio u srednjem vijeku te gori zahvaljujući ulju i slami koja se nalazi unutar njega. Sljedeća slika prikazuje spravu koja se zove „puhalica“. Uz pomoć puhalice majstor regulira temperaturu kojom zagrijava srebrnu žicu. Puhalica djeluje na način da se zrak udiše kroz nos i zatim izdiše kroz usta. Na posljednjoj slici je prikazana kamena posudica u koju se ulijeva voda, zatim se srebrna žica, „mezina“, stavlja u vodu što prethodi stavljanju filigranskog praha, a potom i letanju.

Slika 28 Drvene "bolcne"

Slika 29 Drveni i metalni kalup za "bolcne"

Slika 30 Čekić

Alat za oblikovanje latica.

Slika 32 Federcange (Lijeve pinceta je autentičan primjer iz srednjeg vijeka, dok su središnja i desna današnji, moderni primjeri pincete)

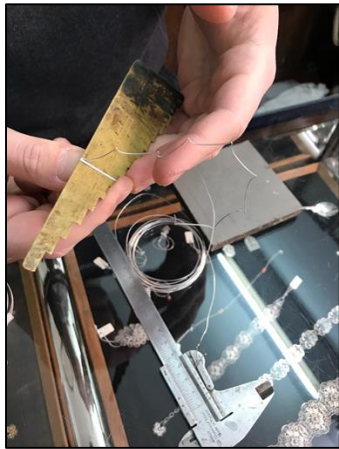
Slika 31 Bušilica, tzv. "Jojo" (srednjovjekovna)

Slika 33 Alati za poliranje završnog proizvoda - naušnica (S lijeve strane nalazi se alat imena *polirstein*, u središtu se nalazi šaber, a s desne strane je turpija, može se koristiti i glas papir)

Izrada naušnica

1. Faza, oblikovanje baze/latica:

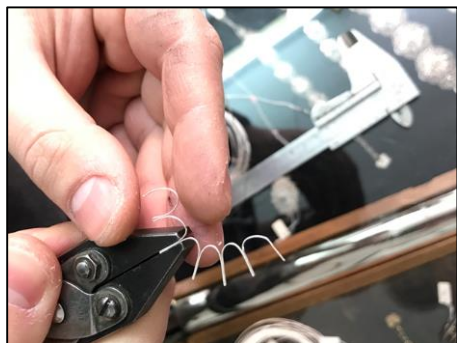
Slika 36 Skalica

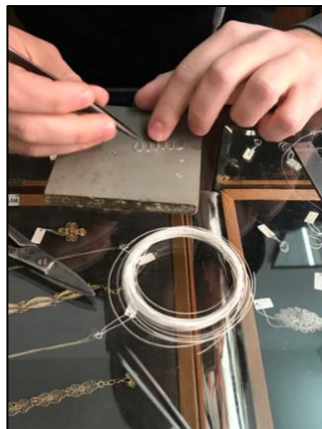
Slika 35 Srebrna žica na podlozi od ugljena

Slika 34 Letanje

Slika 38 Zatvaranje praznog prostora između žica

Slika 39 Oblikovanje žice

Slika 37 Oblikovanje žice

Slika 41 Oblikovanje žice

Slika 40 Mezina

Na slici 37 prikazana je skalica, alat uz pomoć kojeg definiramo jednake dužine latica. Na sljedećoj slici (36), prikazana je srebrna žica na podlozi od ugljena. Tome prethodi oblikovanje ravne žice u polukružne formacije što se radi uz pomoć pincete. Na slici 35 prikazano je letanje oblikovane žice. Žica se ne izlaže direktno vatri, već se uz pomoć puhalice vatra usmjerava na ugljen koji potom zagrijava žicu. Slika 38 prikazuje zatvaranje praznog prostora između žica uz pomoć paralelnih kliješta. Ona se potom dalje oblikuje da bi se na kraju dobio završni produkt/baza, tj. oblik cvijeta što je prikazano na slikama od 39. do 42. Svaka latica bi trebala imati 60° .

2. Faza, letanje baze:

Slika 42

Slika 44 Stavljanje filigranskog praha na žicu

Slika 43 Filigranski prah

Slika 45

2. faza se odnosi na učvršćivanje baze u svrhu njenog punjenja. Formacija cvijeta, tj. „mezina“ se stavlja u vodu, potom kako je vidljivo na slici 45 formacija se stavlja na rebrastu mrežu te se na nju stavlja

filigran. Sam let se inače nalazi u obliku pločice te se

tijekom letanja rastopi. Filigranski let se nalazi u obliku praha, taj prah se stavlja na bazu te se zatim to sve zajedno letuje. Ovoga puta vatra ide izravno na bazu što je vidljivo na slici 47.

Srebrna žica sa filigranskim prahom se ne smije predugo letat jer će se sve rastopiti. Nakon letanja i kratkog hlađenja prelazi se na sljedeću fazu.

Slika 46 Letanje

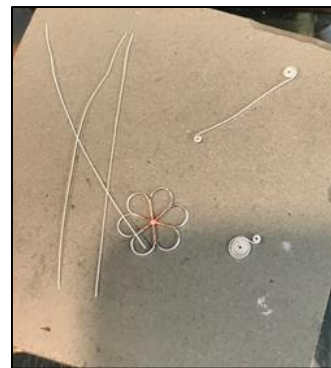
3. Faza, punjenje:

Slika 49 Mjerenje 12 jednakih dijelova

Slika 48 Oblikovanje punjenja

Slika 47 Punjenje

Slika 51 Završni izgled punjenja

Slika 50 Popunjena baza

Slika 52 Stavljanje filigranskog praha

Slika 53 Letanje

Faza 3. se odnosi na formiranje punjenja, tj. oblikovanje druge vrste žice. Na slici 50 prikazano je mjerenje žice kako bi se dobilo 12 jednakih dijelova, po jedna za svaku laticu. Slika 49 prikazuje na koji način se oblikuje punjenje; jedan kraj žice se zavrne 2 do 3 puta s unutrašnje strane, dok se drugi kraj žice zavrti do kraja, što je vidljivo na slici 48. Kada se napravi taj oblik sa pincetom se razvlači jedan kraj žice da se ona što više stegne te se zatim ponovno zamotava do kraja. Završni oblik je vidljiv na slici 52. Žica za punjenje se ne letuje jer mora biti žilava tijekom umetanja u bazu; u slučaju da je oblik veći od veličine latice ona se vrlo lako

uz pomoć pincete može prilagoditi samoj latici. Taj postupak se nastavlja dok nisu sva polja popunjena (slika 51). Nakon punjenja baze ponovno ju se stavlja na rebrastu žicu te se posipa filigranskim letom (slika 53). Slijedi letanje tijekom kojeg vatra ponovno ide izravno na bazu i punjenje (slika 54). Tijekom letanja srebro poprima crvenu boju, zato ga je nakon svaka 2 do 3 letanja potrebno umočiti u otopinu vode i sumporne kiseline gdje ostaje naredna 2,3 sata – na slici 51 s lijeve strane vidljiva je crvena boja koju srebro poprima.

4. Faza, oblikovanje:

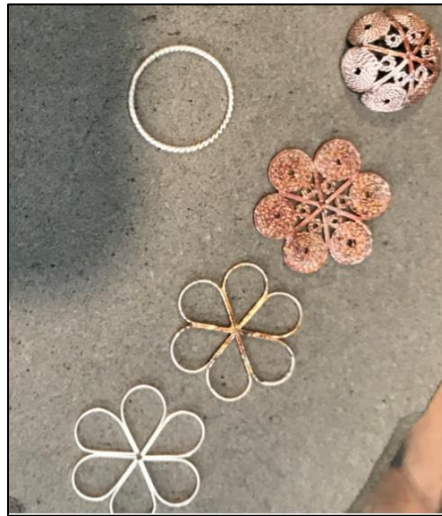
Slika 54 Kalup i bolcne

Slika 55 Oblikovanje formacije

Slika 57 Završni oblik

Slika 56 Prikaz svih dosadašnjih faza

Ova faza se odnosi na oblikovanje formacije cvijeta. Na slici 55 vidljivi su kalupi i „bolcne“. Formacija se stavlja u kalup, a zatim ju bolcne laganim udarcima čekićem oblikuju. Formacija se prvo stavlja u najveći otvor, a zatim se premješta u manje otvore dok se ne dobije željeni oblik – dobiju se dvije formacije polukružnog oblika koje se kasnije spajaju u jednu kuglu. Završni oblik je vidljiv na slici 57/58 na kojoj se također mogu vidjeti i sve faze koje smo do sada prošli.

5. Faza, ukrašavanje:

Slika 59 Tri okrugle žice različitih veličina

Slika 58 Pričvršćena manja žica

Slika 60 Prikaz pričvršćenih kuglica

Slika 61 Karičica

5. faza je vezana uz daljnje ukrašavanje baze. Potrebne su tri okrugle žice različitih veličina koje su prikazane na slici 60. Dvije manje žice se stavljaju na krajeve polukružnog oblika, po jedna na svaki kraj. Žice se pričvršćuju letanjem (slika 59), te se zatim sve zajedno stavlja u otopinu sumporne kiseline i vode da se srebru vrati njegova boja. Nakon što su žice pričvršćene za daljnje ukrašavanje se koriste četiri srebrne kuglice. Kao baza se stavljaju tri kuglice koje se vezuju letanjem te se na kraju posljednja, četvrta kuglica stavlja na vrh i potom se sve zajedno letuje. Pričvršćene kuglice se stavljaju na vrh jednog polukružnog dijela naušnice (slika 61), dok se na drugom sa bušilicom pravi prostor za ubacivanje karičice (slika 62). Nakon spajanja svih tih dijelova slijedi stavljanje dijelova naušnice u mješavinu sumporne kiseline i vode.

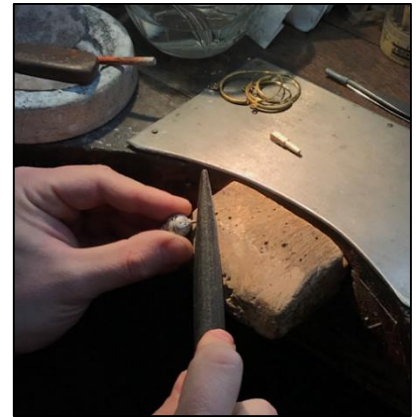
6. Faza, spajanje naušnice i završne dorade:

Slika 64 Prikaz željezne žice kojom se spajaju dva polukružna dijela

Slika 63 Letanje

Slika 62 Poliranje

Slika 65 Poliranje

Slika 66 Poliranje

Posljednja faza započinje spajanjem dva polukružna dijela u jedan, između kojih dolazi ranije spomenuta žica, najveća među tri. Naušnica se u cjelinu spaja sa željeznom žicom iz razloga što željezo ima drukčije talište od srebra te se tijekom letanja neće spojiti sa ostatkom naušnice (slika 65). Na slici 64 prikazano je završno letanje kada naušnicu spajamo u cjelinu. U ovom slučaju naušnica se ne stavlja ni na kakvu podlogu i zato koristimo posebne pincete prikazane na slici 33 u poglavlju u kojem govorim o alatima potrebnim za izradu naušnica. Nakon spajanja, naušnice stavljamo po posljednji put u otopinu sumorne kiseline i vode da joj se vrati njena sjajna boja. Iako joj je vraćena njena srebrna boja, naušnicu je potrebno dodatno ispolirati. Na slikama 63, 66 i 67 prikazano je završno poliranje naušnica.

Slika 68 Pregled svih faza
Slika 67 Završni proizvod,
"Dubrovačka puca"

Zaključak

Umjetničko izražavanje u vidu ukrašavanja tijela ili odjeće pojavljuje se od najranijih vremena čovjekovog postojanja. Mijenjanjem okoline i samog pogleda na svijet kroz povijest mijenjaju se i pogledi na umjetnost što se ogleda u materijalima i tehnikama izrade koji se mijenjaju i razvijaju. Međutim, nakit kao ukrasni predmet može imati i dublje značenje. Stoga, ono može predstavljati veći staleški status pojedinca u odnosu na ostale, ali može imati i magijska svojstva u zaštiti protiv uroka. Između ostalog, izradom i nošenjem nakita pojedinci ističu određeni umjetnički stil.

Upravo je Dubrovnik bio najznačajnije središte zlatarstva u Hrvatskoj koje doživljava svoj vrhunac od 14. do 16. stoljeća. Za razvoj dubrovačkog zlatarstva veliku ulogu je odigrala bogata potražnja za zlatarskim proizvodima na području jadranske obale te rudnici zlata i srebra u Srbiji i Bosni čijim zatvaranjem polako dolazi do opadanja zlatarskog obrta u unutrašnjosti, a tako i na dubrovačkom području. Arhivski spisi i drugi povijesni dokumenti su bitni za razumijevanje i proučavanje dubrovačkog zlatarstva, preko navedenih izvora dolazimo do saznanja da je 15. stoljeće bilo vrhunac zlatarskog obrta u kojem je djelovao velik broj domaćih zlatara te je sam nakit oblikom te načinom izrade i ukrašavanja nastajao pod većinskim utjecajem venecijanskog zlatarstva, ali i drugih talijanskih i europskih gradova. Dubrovačko zlatarstvo zadržava svoj utjecaj i tijekom narednih stoljeća kada potreba za ukrašavanjem ne jenjava te su dubrovački zlatari 17. i 18. stoljeća imali dovoljno posla da bi namirili potražnju građana i plemića tog grada i okolnog područja. Prilikom izrade nakita vrlo bitno je bilo pridržavanje sterlinškoj smjesi koja je određena već u 13. stoljeću, a svaki komad nakita morao je biti označen

državnim žigom, odnosno glavom sv. Vlaha s mitrom. Što se tiče samih zlatara, pripadali su imućnom sloju građanstva te su imali vlastite kuće u Dubrovniku ili izvan grada, a svoje dućane su otvarali u Zlatarskoj ulici. Uživali su veliko poštovanje i povjerenje Republike te im je bio povjeren najznačajniji dio posla proizvodnje novca, ali i izrada poklona za strane vladare i velikodostojnike. Bratovština sv. Marka je osnovana u 14. stoljeću kada je propisan statut, matrikula i pravila od kojih je najvažnije bilo prenošenje zlatarskog znanja na mlađe generacije.

Dubrovački nakit se svrstava u nakit Jadranskog područja, područje priobalnog, obalnog i otočkog pojasa od Istre do Konavala kod Dubrovnika. Posredstvom pomorske trgovine i čvrstih veza s onovremenim kulturnim središtima, jednako kao i Dubrovnik, ostatak Jadranskog područja je bio pod izravnim umjetničkim utjecajem Venecije i drugih europskih gradova na temelju čega se razvija domaći umjetnički izraz. Dubrovčani su se, kao i u drugim dijelovima Hrvatske, držali nepisanih pravila nošenja nakita, pa se tako u djevojaštvu najintenzivnije kiti, pogotovo tijekom zaruka i vjenčanja, a nakon udaje dolazi do smanjenja količine nakita koji se nosi. Dubrovački nakit se tijekom stoljeća mijenjao pod utjecajem drugih kultura, ali kao jedna od glavnih karakteristika dubrovačkog zlatarstva može se navesti tradicionalističko oblikovanje i ukrašavanje predmeta te zadržavanje starih oblika pri izrađivanju nakita. Tako imamo dva osnovna pravca u tipologiji dubrovačkog pučkog nakita, na jednom susrećemo tradicionalne, slavensko – bizantske tipove, a na drugom proširenja i obogaćenja toga pučkog nakita porijeklom iz dvorskih stilova i visokog umjetničkog obrta baroknog i klasicističkog vremena. Devetnaesto stoljeće je vrijeme propasti i siromašenja Dubrovačke Republike pri čemu pučki element diktira promjene, potražnja postaje masovnija, ali zahtjevi za kvalitetom materijala skromniji. Od sredine 19. i do prve polovice 20. stoljeća dubrovačke zlatarske radionice bile su isključivo orijentirane na izradbu tradicijskog nakita koji je bio neizostavan dio svečane tradicijske nošnje Župe dubrovačke, Rijeke dubrovačke te Dubrovačkog primorja (Orećini, žičice, listače, verižica, gradaši..)

Arheološki nalazi srednjovjekovnog nakita u grobljima su vrlo oskudni iz više razloga. Problem ne nalazimo u manjku istraživanja na dubrovačkom području, već u „ljubomorno“ čuvanoj tradiciji Dubrovčana. Iz tog razloga ni etnolozi nisu bili u mogućnosti saznati nešto više o dubrovačkom nakitu osim iz historijskih, odnosno arhivskih izvora, zbog čega se sveukupni dubrovački nakit sužava na pučki nakit. U istraživanju, također, nije samo izvjestan manjak

naušnica, već i ostalog mnoštva nakita koji je bio izrađivan tijekom godina. Ono što se nameće kao pitanje jest gdje je sav taj nakit, koji je izrađen prije 19. stoljeća, nestao? Odgovor na to pitanje možemo naći u povijesnim zbivanjima Dubrovačke Republike. Kao što je već navedeno, počev od 16. stoljeća dolazi do vremena stagnacije i nazadovanja kada se prodaje i pretapa većina nakita. U crkvene se riznice tokom vremena također slijevao dio dragocjenosti u obliku zavjetnih darova. Doduše, velik dio tih dragocjenosti biva ukraden tijekom provale Crnogoraca i Rusa u paktu 1806. godine.¹⁴⁸ Između ostalog, tijekom te provale, pljačkaju se i grobovi pa iz toga proizlazi jedno moguće rješenje pitanja nestanka nakita. Naposljetku, još jedan razlog prorjeđivanja starog nakita je i njegova krhkost i lomnost, ali jedan od najbitnijih je njihova privatnost te tradicija nasljeđivanja koju su Dubrovčani prakticirali stoljećima.

Popis literature

Fisković, C. *Stećci u Cavtatu i u dubrovačkoj Župi*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 13, 1961., 145. – 175. str.

Gagro, K. *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1987.

Ivančić, S. *Nakit u pučkoj tradiciji*, u: *Ethnologica dalmatica*, sv. 8., Split, 1999., 135. – 147. str.

Kovačić, L., i Žeravica, Z., *KONAVLE Srednjovjekovna groblja*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2002.,

Lentić, I. *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900.*, Zagreb, 1984.

Lupis, Vinicije B. *Nove spoznaje o starijem dubrovačkom zlatarstvu*, u: *Peristil* 48, 2005., 33. – 44. str.

Margaretić, B., *Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017.

Menalo, R., “*Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja*”, U zborniku radova: “*Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština*“, Split, 2010., 229. – 249. str.

¹⁴⁸ Žeravica, Z., *Arheološka baština Župe dubrovačke*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2007., 26. str.

Vrtovec, I. *Narodni nakit Hrvatske*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, Kršćanska sadašnjost, 1985.

Žeravica, Z., "Arheološka iskopavanja srednjovjekovnih nekropola u Konavlima tijekom 1997. i 1999. godine", U: "Zbornik dubrovačkih muzeja", Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2004., 283. – 328. str.

Žeravica, Z., *Arheološka baština Župe dubrovačke*, Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2007.

Popis priloga

Slika 1 Žig Dubrovačke Republike (Ivušić, Lj., 2021., Žigovi s likom svetoga Vlaha, (Internet), < raspoloživo na: https://www.dumus.hr/hr/kulturno-povijesni-muzej/novosti/zigovi-s-likom-svetoga-vlaha,447.html?fbclid=IwAR2c2-81mbqOQNRagW-Hsmfna7M2uZRdoBF8CwBm4KeKs_OIprYu3pP7bo	4
Slika 2 Jadranska zona (Vrtovec, I., <i>Narodni nakit Hrvatske</i> , Zagreb, Grafički zavod Hrvatske/Kršćanska sadašnjost, 1985., 14. str.).....	8
Slika 3 Barokne girandole (Margaretić, B., 2020., Naušnice „vrećini“ ili „orećini“ s biserima iz Fundusa dubrovačkog etnografskog muzeja, (Internet), <raspoloživo na: https://www.dumus.hr/print.aspx?id=64&itemId=398	14
Slika 4 Fjočice (Vrtovec, I., <i>Narodni nakit Hrvatske</i> , Zagreb, Grafički zavod Hrvatske/Kršćanska sadašnjost, 1985., 39. str.).....	15
Slika 5 Orećini, nevjestini vrećini (Margaretić, B., 2020., Naušnice „vrećini“ ili „orećini“ s biserima iz Fundusa dubrovačkog Etnografskog muzeja, (Internet), <raspoloživo na: https://www.dumus.hr/print.aspx?id=64&itemId=398	17
Slika 6 "Listače" ili "vrećini su tri lista duhana" (Margaretić, B., <i>Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje</i> , Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 37. str.).....	17
Slika 7 "Šljivice", "pedini" ili "na list od masline" (Internet), <raspoloživo na: https://best.cheaponline2022.ru/category?name=zlatara%20krizwk%20dubrovački%20nakit	18
Slika 8 Zlatna ogrlica ("kolarin") s privjeskom križa (Margaretić, B., <i>Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko primorje</i> , Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 60. str.).....	18
Slika 9 Verižica (Vrtovec, I., <i>Narodni nakit Hrvatske</i> , Zagreb, Grafički zavod Hrvatske/Kršćanska sadašnjost, 1985., 41. str.).....	19
Slika 10 Gradaši (Margaretić, B., <i>Tradicijski nakit: Župa dubrovačka, Rijeka dubrovačka i Dubrovačko Primorje</i> , Dubrovnik, Dubrovački muzeji, 2017., 56.)	19
Slika 11 Žičice (Vrtovec, I., <i>Narodni nakit Hrvatske</i> , Zagreb, Grafički zavod Hrvatske/Kršćanska sadašnjost, 1985., 42. str.).....	19
Slika 13 Grob 5 (Menalo, R., "Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja", U zborniku radova: "Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština", Split, 2010., 242. str.).....	20
Slika 14 Grob 5 (Menalo, R., "Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja", U zborniku radova: "Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština", Split, 2010., 242. str.).....	20

Slika 15 Grob 6(Menalo, R., “Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja”, U zborniku radova: “Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština“, Split, 2010., 243. str.).....	21
Slika 16 Grob 6 (Menalo, R., “Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja”, U zborniku radova: “Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština“, Split, 2010., 243. str.).....	21
Slika 17 Karika i jednojagodna naušnica iz groba 6 (Menalo, R., “Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja”, U zborniku radova: “Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština“, Split, 2010., 243. str.).....	21
Slika 18 Karičica iz groba 5 (Menalo, R., “Sv. Mihovil u Babinu Polju na otoku Mljetu – rezultati arheoloških istraživanja”, U zborniku radova: “Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno – arheološka baština“, Split, 2010., 242. str.)	21
Slika 19 Lunulaste naušnice (Žeravica, Z., <i>Arheološka baština Župe dubrovačke</i> , Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2007., 57. str.).....	22
Slika 20 Prilozi iz grobnice 1 - muška naušnica, brončana igla, zrno ogrlice(Kovačić, L., i Žeravica, Z., <i>KONAVLE Srednjovjekovna groblja</i> , Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2002., 29. str.)	23
Slika 21 Prilog iz grobnice 1 - metalna igla (Kovačić, L., i Žeravica, Z., <i>KONAVLE Srednjovjekovna groblja</i> , Dubrovnik, Dubrovački muzeji, Arheološki muzej, 2002., 29. str.)	23
Slika 22 Sprava za izradu srebrnih žica (fotografirala M. Marinković)	24
Slika 23 Alati za oblikovanje baze (1. škarice za rezanje žice, 2. pinceta, 3. skalica - uz pomoć nje se mjere jednake dužine latica, 4. paralelna kliješta, 5. i 6. srebrna žica (fotografirala M. Marinković).....	24
Slika 24 Dvije prepletene, spljoštene srebrne žice, služi za oblikovanje punjenja (fotografirala M. Marinković).....	24
Slika 25 Srebrna spljoštena žica, služi za oblikovanje baze (fotografirala M. Marinković)	24
Slika 26 Kamena posudica (fotografirala M. Marinković).....	25
Slika 27 Puhalice (fotografirala M. Marinković)	25
Slika 28 Plamenik (fotografirala M. Marinković)	25
Slika 29 Drvene "bolcne" (fotografirala M. Marinković).....	25
Slika 30 Drveni i metalni kalup za “bolcne” (fotografirala M. Marinković)	25
Slika 31 Čekić (fotografirala M. Marinković).....	25
Slika 32 Bušilica, tzv. "Jojo" – srednjovjekovna (fotografirala M. Marinković).....	26
Slika 33 Federchange – Lijeva pinceta je autentičan primjer iz srednjeg vijeka, dok su središnja i desna današnji, moderni primjeri pincete (fotografirala M. Marinković).....	26
Slika 34 Alati za poliranje završnog proizvoda; naušnica – S lijeve strane nalazi se alat imena polirstein, u središtu se nalazi šaber, a s desne strane je turpija, može se koristiti i glas papir (fotografirala M. Marinković).....	26
Slika 35 Letanje (fotografirala M. Marinković)	27
Slika 36 Srebrna žica na podlozi od ugljena (fotografirala M. Marinković).....	27
Slika 37 Skalica (fotografirala M. Marinković)	27
Slika 40 Oblikovanje žice (fotografirala M. Marinković)	27
Slika 38 Zatvaranje praznog prostora između žica (fotografirala M. Marinković)	27
Slika 39 Oblikovanje žice (fotografirala M. Marinković)	27
Slika 41 Mezina (fotografirala M. Marinković)	27
Slika 42 Oblikovanje žice (fotografirala M. Marinković)	27

Slika 43	Fotografirala M. Marinković.....	28
Slika 44	Filigranski prah (fotografirala M. Marinković).....	28
Slika 45	Stavljanje filigranskog praha na žicu (fotografirala M. Marinković).....	28
Slika 46	Fotografirala M. Marinković.....	29
Slika 47	Letanje (fotografirala M. Marinković).....	29
Slika 48	Punjenje (fotografirala M. Marinković).....	29
Slika 49	Oblikovanje punjenja (fotografirala M. Marinković).....	29
Slika 50	Mjerenje 12 jednakih dijelova (fotografirala M. Marinković).....	29
Slika 51	Popunjena baza (fotografirala M. Marinković).....	30
Slika 52	Završni izgled punjenja (fotografirala M. Marinković).....	30
Slika 53	Stavljanje filigranskog praha (fotografirala M. Marinković).....	30
Slika 54	Letanje (fotografirala M. Marinković).....	30
Slika 55	Kalup i bolcne (fotografirala M. Marinković).....	31
Slika 56	Oblikovanje formacije (fotografirala M. Marinković).....	31
Slika 57	Prikaz svih dosadašnjih faza (fotografirala M. Marinković).....	31
Slika 58	Završni oblik (fotografirala M. Marinković).....	31
Slika 59	Pričvršćena manja žica (fotografirala M. Marinković).....	32
Slika 60	Tri okrugle žice različitih veličina (fotografirala M. Marinković).....	32
Slika 61	Prikaz pričvršćenih kuglica (fotografirala M. Marinković).....	32
Slika 62	Karičica (fotografirala M. Marinković).....	32
Slika 63	Poliranje (fotografirala M. Marinković).....	33
Slika 64	Letanje (fotografirala M. Marinković).....	33
Slika 65	Prikaz željezne žice kojom se spajaju dva polukružna dijela (fotografirala M. Marinković).....	33
Slika 66	Poliranje (fotografirala M. Marinković).....	33
Slika 67	Poliranje (fotografirala M. Marinković).....	33
Slika 68	Završni proizvod, "Dubrovačka puca" (fotografirala M. Marinković).....	34
Slika 69	Pregled svih faza (fotografirala M. Marinković).....	34